

Hadorphs läsning ej att lita på. Måhända har här stått **fil·austr**. Brates översättning lyder därför: »Han föll(?) österut(?) med Ingvar.» Om nu Hadorphs läsning är en rekonstruktion, vilket är möjligt, så har denna dock en fördel framför Brates rekonstruktion: Hadorph gjorde den i samband med en granskning av inskriften. Under alla omständigheter är det säkrare att hålla sig till Hadorphs läsning än till Brates förslag.

Viktigt är, att namnet *Ingvar* har varit klart synligt för alla fyra granskarna (Bureus, Rhezelius, Hadorph och Celsius). Därigenom blir det ovedersägligt, att U 1143 är en Ingvar-sten. Den är den nordligaste av de till denna grupp hörande stenarna, rest överraskande långt norr om dessa inskrifters centralområde kring Mariefred och Strängnäs. »Med undantag af en sten vid Tierps kyrka höra alla de uppländska stenar, som nämna Ingvar, till Mälarens strandbygder» (v. Friesen i *Upplands runstenar*).

Den fromma önskan *Guð drottinn hialpi and aldra kristinna* har motsvarigheter i ett par andra runinskrifter: U 457 *Guð hialpi and hans ok allum kristnum*, Sö 165 *Kristr hialpi and kristinna*. Uttrycket *Guð drottinn* är hittills belagt på tre uppländska runstenar (U 627, 759, 1143); se vidare U 942. Av äldre läsningar framgår, att gen. pl. av adj. *all* har skrivits **altra**, alltså med inskott av *d* mellan *ll* och *r*; se E. Wessén, *Svensk språkhistoria* 1 (1955), § 26. Enligt A. Noreen, *Altschwedische Grammatik* § 326 uppträder detta konsonantinskott först omkring år 1100. U 1143 erbjuder ett betydligt äldre exempel på företeelsen.

Inskriften avslutas med en uppgift om ristaren. Tyvärr var den sats, i vilken uppgiften finnes, redan på 1600-talet delvis skadad. På grund av Bureus' (och Celsius') läsning av runföljden 100—104 som **-roni** har man här velat se ett tillnamn. Peringskiöld låter ristaren heta »Thure Trana», Celsius, Brocman och Sæve »Thure Trone», H. Hildebrand »Thore trane»¹ och E. Olson »Thore trana». Ett mansnamn *Trani* är visserligen känt från U 186, men det förefaller ändå avgjort troligare, att runföljden 100—104 helt enkelt har innehållit objektet i satsen, **runar**. Detta låter förena sig med Hadorphs läsning; ristaren torde ha förväxlat **a** och **n**, vilket var lätt gjort, eftersom slingan just där dessa två runor stå gör en sväng; se fig. 477. Det bör dock framhållas, att ordföljden vid en sådan tolkning blir ovanlig.

U 1143 är den enda kända ristning, som *Þorir* har signerat. Av avbildningarna att döma har han varit en god ristare. Ornamentiken är med sina två symmetriskt lagda, upptill och nedtill sammankopplade ormar enkelt verkningsfull. U 1143 går också genom ornamentiken väl in i Ingvar-stenarnas intressanta runstensgrupp.

1144. Tierps kyrka.

Pl. 124.

Litteratur: B 567, L 260, D 1:266. J. Bureus, Fa 6 s. 81 n:r 173 (Bureus' egen uppteckning), s. 196 n:r 153 (Rhezelius), Fa 5 n:r 387, Fa 10:2 n:r 51, Fa 13 s. 14, s. 120, s. 361, Fa 14 s. 118, Fa 1 s. 87, F f 6 n:r 164; J. Rhezelius, Monumenta Uplandica (F c 6), s. 298, s. 299 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 89, 90), F l 1 n:r 40; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 104, 105; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 403; C. C. Rafn, Nordiske Runemindesmærker (1856), s. 74 f.; C. Sæve, Brev till G. Stephens den 3/1 1864 (ATA); UFT h. 1 (1871), s. 69, h. 9 (1880), s. LXXII, h. 27 (1911), s. 265 f.; K. Ahlenius och A. Kempe, Sverige 4 (1909), s. 787; E. Malmberg, Strömsbergs bruks historia (1917), s. 212; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 33; E. Bellander, Inventering av fasta forn-lämningar i Tierps sn 1930 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942 (ATA).

Äldre avbildningar: Bureus, teckning (i Fa 10:2), kopparstick (i F f 6); Rhezelius, teckning i F c 6 (återgiven i UFT h. 32), teckning i F l 1; J. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 567).

¹ Hildebrand motiverar sin uppfattning på följande sätt: »Här användes **þ**=**a** och **u** der man i senare runskrifter hade haft skäl att vänta **o** (trutin). På grund deraf torde man ock böra läsa runristarens namn icke som Thure trone, såsom Sæve gjort, utan som Thore trane.» Brate gör i *Runverser* följande invändning mot Hildebrands förmodan: »Uti inskriften ... förekommer óss-runan uti: **for**, **bort**, **ont**, **Troni**, af hvilka de båda första afgjort hafva *o*-vokal, isl. *fór*, fsv. *bort*, *burt*; uti **ont** kan *u*-omljud föreligga, isl. *ond*, och Hildebrands tilltalande förmodan, att runristarens namn varit Thore trane, torde ej kunna hållas uppe inför vittnesbördet af **for**, **bort**.»

Stenen står rest på kyrkogården, invid norra bogårdsmuren, 30 m. NNÖ om kyrkans nordvästra hörn, 1 m. VNV om U 1143; se fig. 473. Platsen är utmärkt på Ekonomiska kartbladet »Halls» (1954).

Enligt Bureus i F a 6 låg U 1144 »För Tijärps Kyrkedör»; F a 10:2: »För Tijärps Kyrkedörr». Rhezelius: »Widh Tierp kyrkiedör» (F a 6); »Denne R^h ligger för K dören» (F c 6); F l 1: »Tijerp Sochn, Vtan för Kyrkie dören den större.» — I Peringskiölds *Monumenta* omtalas, att »Twenne Runestenaar finnas här wid kyrkian, den ena [=U 1143] är lagder til tröskelsteen wid wapnhuset, den andra [=U 1144] uthanføre.» På det i *Monumenta* inklistrade träsnittet finnes bläckanteckningen »Tiarpz kyrkegård i Wändels härad» (B 567: »På Kyrkogården»; L 260: »Dersammastädes» [=»På kyrkogården»]). Vid O. Celsius' besök den 6 sept. 1727 låg stenen kvar på samma plats. — *Sveriges runurkunder*: »En illa medfaren runsten, som ändtligen blifvit insatt i norra bogårdsmuren innantill». *UFT* h. 1 (1871): »Stenen stod sommaren 1869 lutad mot bogårdsmuren; ej insatt i densamma, som D[ybeck] säger. Önskligt vore, om han blefve fäst vid någon vägg, emedan han eljest, då han är ovanligt tunn, lätt kan blifva sönderslagen.» I *UFT* h. 9 (1880) meddelas, att runstenen »vid Tierp upprests å bekostnad af Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademien.» Denna åtgärd måste ha varit av mycket provisorisk art, vilket framgår av inventeringsberättelsen år 1930: »Denna sten påträffades av komminister S. Spjut, Tierp, för några år sedan nedsjunken i jorden på den plats, där den nu står. Den upplyftes och restes mot muren genom pastor Spjuts försorg.» Stenen var då skadad: »Högra övre delen bortslagen, nedre högra delen lös. Flera runor i vänstra och övre delarna av ristningen äro förstörda genom stenens vittring.» Vid runinskriftsinventeringen år 1942 befann sig stenen fortfarande i samma tillstånd. Det lösa stycket fästes med stenkitt och stenen restes sedan genom Riksantikvarieämbetets försorg. Det stora kilformiga stycket i stenens övre och högra del söktes förgäves.

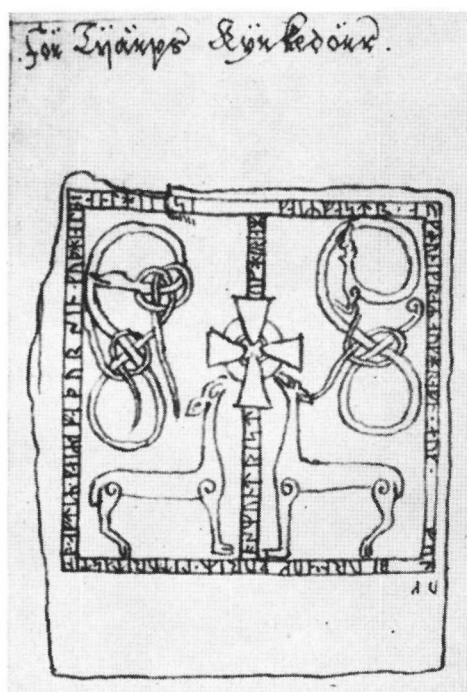

Fig. 478. U 1144. Tierps kyrka.
Efter teckning av Bureus i F a 10:2.

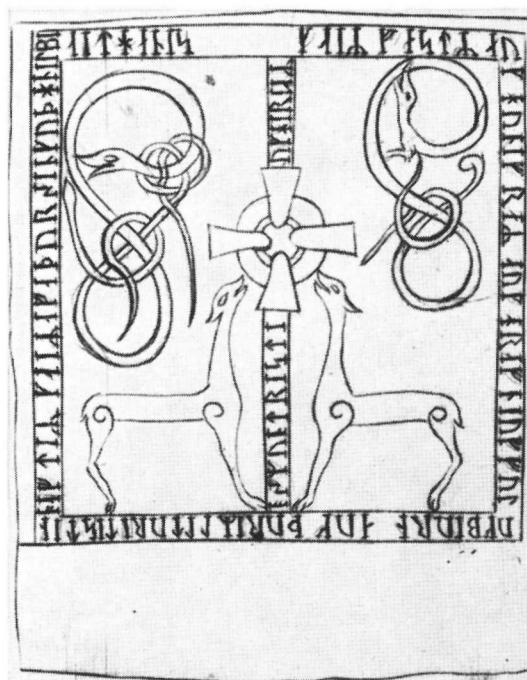

Fig. 479. U 1144. Tierps kyrka.
Efter kopparstick av Bureus i F f 6.

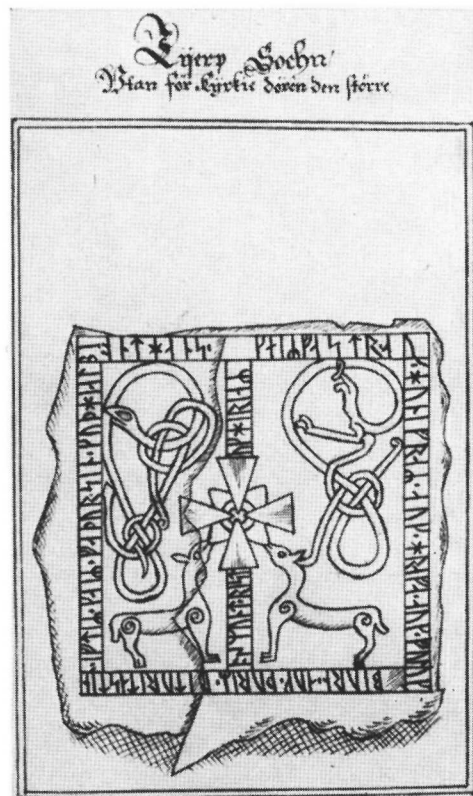

Fig. 480. U 1144. Tierps kyrka. Efter teckning av Rhezelius i Fl 1.

Rödgrå granit med svarta inslag. Höjd 1,82 m., bredd 1,94 m. Det stora blocket har en ojämn ristningsyta. På flera ställen är ristningen numera utplånad genom nötning. På det bortslagna och förlorade stycket har runföljden 10—28 haft sin plats. På bevarade partier av ristningsytan är inskriften mestadels fortfarande tydlig. Linjerna äro jämförelsevis breda, rundade.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Bureus):

• kairfastr [auk hunifrar auk hrafn] • auk • fulkbiurn • auk þurir • litu rita stino • aftir • kair[a]
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70
 f[a]þur sin • kup hialbi an- hnns • osmuntristi • uk hiriar •
 75 80 85 90 95 100 105 110

Gæirfastr ok hunifrar ok Hrafn ok Folkbiorn ok Þorir letu retta stæina æftir Gæira, faður sinn. Guð hialpi and hans. Ásmundr risti ok hiriar.

»Gerfast och hunifrar och Ravn och Folkbjörn och Tore läto uppresa stenarna efter Gere, sin fader. Gud hjälpe hans ande. Åsmund ristade och hiriar.»

Till läsningen: Inskriften börjar i det övre, vågräta runbandet, något till höger om dess mittpunkt. Sk före 1 k och runföljden 1—8 äro tydliga. 9 r, som står intill det stora bortslagna partiet, är numera otydligt; av hst skönjas endast svaga spår och av bst blott delar. Möjligen kan ett obetydligt spår av ett sk ännu skönjas intill skadan. Runbandets nu förlorade del har mätt omkring 1 m.; på detta stycke har plats funnits för ett tjugotal runor. Före 29 a finnes en kort linje, som troligen bör uppfattas som sk. 29 a är lätt skadat på mitten genom flagring. Detsamma gäller bst i 30 u. Avståndet mellan 35 k och 36 b är 15 cm. Detta onormalt stora

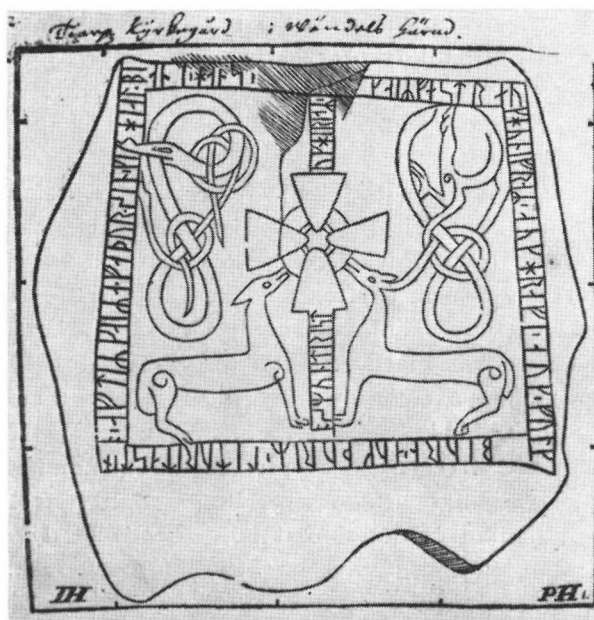

Fig. 481. U 1144. Tierps kyrka. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 567).

avstånd mellan runorna förklaras av, att ytan här genom sin ojämnhet har varit otjänlig att rista. 37 **l** är genom flagring skadat något nedanför mitten. 40 **n** har förlorat övre delen. 43 **k** har fått hst fördärvad genom den stora brottsprickan. Sk saknas efter 43 **k**. I 44 **p** utgår bst upptill från ramlinjen. Avståndet mellan 47 **l** och 48 **n** är större än normalavståndet mellan runorna, vilket beror på ristningsytans ojämnhet. 50 **l** är ej stunget. Sk saknas före 53 **r**. 54 **l** är ej stunget. Sk saknas efter 56 **a**. 57 **s** är på mitten hårt slitet. 61 **o** har bistavar endast till höger om hst. 67 **k** är ej stunget. 68 **a** är på grund av slitning mycket svagt; i än högre grad gäller detta om 71 **a**, av vilket numera endast huvudstavens nedre del är bevarad. Även 72 **f** är hårt slitet. Av 73 **a** återstår nu blott svaga spår av hst; bistaven är ej längre skönjbar. Av 74 **p** är övre hälften bortnött; nedre delen av runan är däremot tydlig. 75 **u** och 76 **r** ha förlorat stycken av hst och bst genom nötning. Efter 76 **r** finnas inga spår av sk. Mellan 81 **u** och 82 **p** sticker rundjurets nos ut i runbandet. I 89 **a** kan en felristning iakttagas: ristaren har först ansatt bst snett nedåt men sedan rättat sig. Runan 91 saknar toppdelen; till höger om hst finnas två linjer, liknande de högra bistavarna i en **h**-runa. 92 **h**, 93 **n**, 94 **n** och 95 **s** ha förlorat topparna. 93 **n** är tydligt; givetvis felristning för **a**. I 102 **r** är ett stycke av bst utnött. 105 **t** har förlorat ett mindre stycke av hst genom flagring. 106 **l** sammanfaller med nedre korsarmens begränsningslinje. Sk före 107 **u** är svagt. 109 **h** är mycket nött men fullt säkert. 111 **r** når ej upp till ramlinjen. 113 **a** och 114 **n** stå så trångt att vänstra bst i 114 **n** träffar hst i 113 **a**. Sk efter 114 **n** är säkert. — Bureus (i F a 6): **kairfastr · auk hunifrar auk hrafn auk · ful(k?)biurn · auk þurir · litu rita stino aftir kaira faþur sin kup hialbi an-t - - s · osmuntrist uk hiriar**. Rhezelius (i F a 6): **kairfastr · auk · hunifrar · auk · hrafn · auk · fulukbiurn · auk · þurir · litu rita stinn · iftir · kair · faþur sin · kup hialbi ont hans · osmuntristi uk hiriar**. Hadorph (och Helgonius): **kairfastr auk hunfrar · auk hrafi · auk · fulkbiurn · auk þurir · litu rita stino · aftir kaira · faþur · sin · ki hial-bi an- · hans · osmuntrist uk hiriar ·**. Celsius: **kairfastr · auk hunifrar · auk hrafn · auk · fulkbiurn · auk þurir · litu rita stin · aftir · kaira faþur sin kup hialbi -n- hō-s · osmuntristi uk hiriar ·**. Dybeck: **kairfastr ... unifrar · auk hrafn auk · fulkbiurn · auk þurir · litu rita stin · aftir · kair- f... sin kup hialbi an- · ha-s osmuntrist uk hiriar ·**.

Inskriften innehåller åtta personnamn av vilka sex icke erbjuda några tolkningssvårigheter. Mansnamnet *Gæirfastr* är hittills känt från sju svenska runinskrifter: U 660, 874, 1144; Sö 45, 227; L 1002 Berga, Skultuna sn; L 1222 Vetlanda sn. Om namn i vilka adjektivstammen *-fast* ingår se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 99 f. — *Hrafn* har av runinskrifterna att döma varit sällsynt på östnordiskt område; namnet är hittills endast belagt på U 1144, i Järsbergsstenens *harabanan* samt på Simrisstenen (DR 344), där det skrives *rafn*. — Om namnet *Folkbiorn*, belagt också på U 358 (*fulkbiarn*) och 473 (*faylkbiurn*), se E. Wessén a. a. s. 103. — *Þorir* hör till de vanligare namnen i runinskrifterna; det förekommer också på den andra runstenen vid Tierps kyrka (U 1143). — Vilket namn som åsyftas med runföljden 13—20 *hunifra* är f. n. omöjligt att avgöra; här döljer sig ett eljest okänt mansnamn (jfr U 773 *hunef*). Detsamma gäller *hiria*, namnet på den man, som tillsammans med Åsmund har ristat U 1144. — Faderns namn *Gæiri*, kortnamn till sammansatta namn på *Gæir-* (jfr den äldste sonens namn *Gæirfastr*), är känt från följande inskrifter: U 363, 668, 1144; Ög 129, 202, 207, 229; Vg 158, 187. I ett brev till G. Stephens den 3/1 1864 lämnar C. Sæve några upplysningar om namnet. »*Kaira* är», trots att det på U 1144 är något slitet, »i alla fall nog riktigt, det är utan tvifvel acc. sing. indef., men icke af det starkt böjda *Kair*..., utan af det svagt böjda *Kairi* (g. *kaira*, d. *kaira*, ac. *kaira*)... På Isl. *Geirr* (*geirs*) starkt, den svaga formen **Geiri* (g. *geira*) finnes väl ej i Isl., men den kunde allt för väl finnas.» Namnet är emellertid säkert styrkt från Island, liksom från Danmark och Sverige under medeltiden. »I Norge bevarat endast i några få ortnamn» (Lind). Se vidare A. Janzén i *Nordisk kultur* 7 (1947), s. 60, 248, 264.

U 1144 är signerad av Åsmund Kåresson och *hiria*. Ristningen visar flera för Åsmund karakteristiska drag: *o* som tecken för nasalerat *a*, *u* som tecken för *o*-ljud, en runa gemensam för två ord o. s. v. Korsets form och de två mot korset vända djuren äro också helt i Åsmunds stil. Typiskt är också, att han använder uttrycket *litu rita* (»läto uppresa»); uttrycket missuppfattas av Peringskiöld (»läto skrifwa på Steen») och Sæve (»läto rita stenar»).

I likhet med U 1142 omtalar U 1145, att man efter den döde har låtit »resa stenar», *rita stino*. Monumenten torde i båda fallen ha bestått av en runsten samt en, eller flera resta stenar utan inskrift. På vilken plats Geres minnesmärke ursprungligen har stått, veta vi tyvärr icke; runstenen fördes tidigt fram till kyrkan.

1145. Yttrö, Tierps sn.

Pl. 122, 123.

Litteratur: B 566, L 261. J. Bureus, Fa 6 s. 3, s. 5, s. 79 n:r 163 (Bureus' egen uppteckning), s. 196 n:r 155 (Rhezeliu), Fa 10:2 n:r 50, Fa 5 n:r 388, Fa 13 s. 119, Fa 14 s. 258, Fa 1 s. 88, Ff 6 n:r 165; J. Rhezelius, Monumenta Uplandica (Fc 6), s. 301 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 91), F11 n:r 42; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 105, Vita Theoderici (1699), s. 237; O. Celsius, Svenska runstenar (Fm 60) 1, s. 404; R. Dybeck, Reseberättelse för år 1866 (ATA); UFT h. 1 (1871), s. 69, h. 27 (1911), s. 266; K. Ahlenius och A. Kempe, Sverige 4 (1909), s. 787; E. Malmberg, Strömsbergs bruks historia (1917), s. 212, 213; A. Julius, Skrivelse till Riksantikvarien den 28/5 1918 (ATA); Skrivelse från Riksantikvarien till H. Wachtmeister den 19/2 1919 (ATA); Skrivelse från H. Wachtmeister den 22/2 1919 (ATA); S. Erlandsson, Skrivelse till Riksantikvarien den 1/9 1921 (ATA); Skrivelse från Riksantikvarien till Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag den 23/2 och den 8/9 1923 (ATA); Skrivelse från Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag till Riksantikvarien den 8/3 och den 12/9 1923 (ATA); A. Enqvist, Skrivelse till Riksantikvarien sept. 1923 och den 11/6 1928 (ATA); E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 41; G. Hallström, Skrivelse till Riksantikvarien den 18/9 1928 (ATA); E. Bellander, Skrivelse till Riksantikvarien den 9/12 1930 (ATA), Inventering av fasta fornlämningar i Tierps sn, 1930 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942 (ATA), Skrivelse till Riksantikvarieämbetet den 7/4 1956 (ATA).

Äldre avbildningar: Bureus, teckning (i Fa 10:2), kopparstick (i Ff 6); Rhezelius, teckning i Fc 6 (återgiven i UFT h. 32), teckning i F11; J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 566; återgivet av Malmberg i a. a. s. 213).